

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра політичних теорій

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

052: «Політологія»

На тему:

«Опозиція як політичний інститут»

Виконала: здобувачка IV курсу, II групи

галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»

спеціальність 052: «Політологія»

Пугачова Кристина Олександрівна

Керівник: к.політ.н., доцент, Пехник А.В.

Рецензент: к.політ.н., доцент,

Краснопольська Т.М.

Кількість балів: _____

Одеса – 2022

ЗМІСТ:

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ	5
1.1. Поняття опозиції у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених	5
1.2. Виникнення та історичний розвиток інституту політичної опозиції	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ	15
2.1. Правовий статус політичної опозиції в Україні	15
2.2. Види та функції політичної опозиції	20
ВИСНОВОК	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає у дослідженні політичної опозиції як саме політичного інституту. Опозиція займає дуже важливе місце та відіграє велику роль в державі, вона займає лідуючі позиції в країні та відіграє велику роль в плані впливу на думку людей та керуванні масами задля досягнення певних цілей. Також опозиція здійснює контролюючу функцію щодо чинної влади, політичне протиборство опозиційних сил змушує діяти більш ефективно інститутам влади, тим самим обмежує дії у випадку знехтування повноважень, забезпечує захист громадян та запобігає порушення політичних прав громадян, в повноваження опозиційних сил в основному входить підтримка соціальної стабільності. Також зазначається, що опозиція в країні вказує на наявність демократичного режиму і це вказує на те, що опозиція є важливою частиною інституту політичної системи, вона є ефективною та несе результативний характер щодо вирішення гуманного рішення у випадку розбіжності думок у суспільстві, різних прошарків населення та політичних угруповань. Тобто опозиція вирішує та пом'якшує соціальну напругу та впливає на прийняття певних важливих рішень державного масштабу, щоб запобігти будь-якого роду політичних конфліктів та відвести від кризових ситуацій.

Об'єктом дослідження є інститут політичної опозиції, його генезис та розвиток, поняття та суть, типологія та функціонування, правовий статус політичних опозицій.

Предметом дослідження є саме різновиди та схожість у правовому статусі політичної опозиції в Україні.

Мета дослідження містить у собі аналіз особливостей виникнення, формування та легітимації політичної опозиції в Україні.

В роботі ставляться декілька завдань:

- уточнити поняття політичної опозиції, проаналізувати концептуальні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених;

- з'ясувати виникнення та подальше формування української опозиції;

- виділити основні підходи до класифікації та дослідити функціональну складову інституту політичної опозиції;

- дослідити правовий статус та з'ясувати повноваження політичної опозиції в Україні.

Степінь наукової розробленості. Розробкою концептуальних підходів та філософськими осмисленнями щодо зародження та розвитку опозиції в політичних науках в своїх роботах описали такі вчені, як Аристотель, Ф. Аквінський, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, М. Вебер. у роботах цих вчених докладно описується та з'ясовується політико-організаційна форма політичного устрою. Також цими питаннями займалися вчені українського походження, такі як М. Грушевський та М. Драгоманов.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ

1.1 Поняття опозиції у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених

Опозиція в будь-якій країні є найважливішим інструментом керування влади, вона створює баланс у політичній системі країни. Щоб зрозуміти яку важливу роль відіграє опозиція, спочатку треба зрозуміти що таке опозиція. Опозиція – це протидія, опір кому-, чому-небудь; протиставлення своїх поглядів, дій або своєї політики іншим поглядам, діям або політиці[1].

Тобто ми маємо основну ідею та ідею, що визнається як зовсім протилежна основній, яка має намір вести за собою тих людей, думка яких зовсім не збігається з думкою діючої партії або еліти, яка не визнає або не підтримує її думку. Стояти в опозиції до діючої еліти та чинити опір задля тої самої ідеї, яка теж має право існувати, бо не завжди існує тільки одна думка, людям потрібна демократія, людям потрібна свобода слова та право на вибір, тому влада надає саме таку можливість. Але чи це дійсно вибір чи це ілюзія вибору, яка веде нас до чогось нового, що приготувало нам майбутнє? Звідки ми знаємо що опозиційна партія не в зговорі з діючою елітою та чи не розігрується спектакль перед народом, задля чогось «шкурного інтересу» або спільного світлого майбутнього?

Але перед тим як перейти до розбору цих питань, нам потрібно повернутися на початковий рівень та з'ясувати насамперед саме для чого існує опозиція у владі? Які функції вона виконує? Де починаються та закінчуються повноваження опозиційної платформи? Що вона може показати нам та чи знаходиться вона в зговорі з діючою владою?

Опозиція в країнах протиставляє політичні думки, погляди, ідеї, дії та цілі з іншими політичними ідеями та думками. Опозиція в країні – це в

першу чергу ознака демократії. В певній країні існує певні передумови які рухають нас до поставленої мети. Щоб дійти цієї мети, політичний лідер країни разом із своєю адміністрацією створюють курс, який має включати в себе окрему ідеологію. Коли відбуваються вибори, за зазначеними критеріями, балотована команда відкрито публікує свою тематику та подальший розвиток країн, з якою кожний може ознайомитися, проаналізувати, обговорити з сусідом та зробити свій вибір. Йде набір електорату, тобто, людей які довіряють певному кандидату.

Задача команди та кандидата, набрати якомога більшу частину відсотків на виборах. Той, хто пройшов у фінал, той хто отримав почесне перше місце, той і керує в своїх інтересах та інтересах громадян, які підтримують його, тому що ці люди, які обрали свого лідера - це в першу чергу головний ресурс діючої влади та шанс на подальшу підтримку обраного кандидата, а отже і подальша реалізація поставленої мети та продовження строку правління владою. Однак, існує інша сторона – це ті, хто набрав теж достатню кількість балів, але не претендує на головну посаду країни. Тобто, переможені або також колишні представники влади, які згодом займають свої посади або переходять в опозицію до діючої влади, які також набирають певну кількість «інакодумців» серед народу та представляють опозиційну думку у політичних махінаціях у країні. Але також не можна відкидати випадок, коли саме ця опозиція працює у зговорі з діючою владою, не говорячи про зговор у політичних махінаціях у період виборів та про підтасовку ролей серед кандидатів.

Якщо розглядати опозицію з погляду народу, то для певної кількості населення це виглядає як надія на світле майбутнє. Для влади ж це додатковий стимул та кількість виборців на подальших виборах. В теорії опозиційні сили в країнах представляються суспільству, як свого роду організація, яка затверджує зовсім протилежну думку, вона готова в будь-

який момент скинути уряд, використовуючи різні методи, а саме терористичні акти, бунти та революції та ін. Представники опозиції також, як і діюча влада, мають свої переконання та догми, інколи вони в чомусь збігаються. Їх головна ціль – змусити свій електорат переконатися в тому, що саме їх партія краще, що саме за ними буде краще життя, ніж з іншими. Але якими би переконаннями партії не користувалися, насправді у всіх мета одна - отримання влади.

Політична опозиція має дуже потужну силу в політиці сьогодення і займає велику роль у керуванні масами в країнах не менше діючої влади. Вона зароджувалась в роботах багатьох вчених та філософів стародавнього світу і з кожним століттям лише вдосконалювалась. Опозицію згадували такі видатні науковці як Аристотель, Ф. Аквінський, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, М. Вебер та інші. Згодом на їх роботи спиралося багато послідовників теорії опозиції як зарубіжних, так і українських. Однак початковці не зовсім використовували термін опозиція, а лише згадували про неї через призму людських взаємовідносин в державі, нерівність класів та бачили певну противагу в системі офіційної влади, яка переростала у конфлікт інтересів в країні.

Доречи Аристотель у своєму багатотомному трактаті «Політика» у різних книжках розкриває опозицію через порівняння різних форм правління та нерівності класів. Автор з самого початку протиставляє сім'ю та державу: «Первинною за природою є держава в порівнянні з сім'єю та кожним із нас; адже необхідно, щоб ціле передувало частини»[2].

Слід зазначити, що він мав на увазі сім'ю патріархальну, де є раби, а голову сім'ї він порівнює з монархом. Також він звернув увагу на те, що в деяких країнах жінку ставлять на рівні з рабами, та це є нормою лише в варварських краях, а варвар і раб за думкою Аристотеля, тотожні поняття. Далі автор зіставляє раба з громадянином, де громадянин є учасником

держави, а раби, ремісники та іноземці такими не являються. Наступне він виділяє 5 елементів, які складають саму державу: народ, ремісники, торговці, чиновники та військові. Кожен представник з цих елементів займається своєю діяльністю та вносить певний вклад в розвиток країни. Однак Аристотель перелічує ще 2 складові держави — знеможена більшість та заможна меншість. Звідси випливає розбіжність в інтересах громадян, тому що перші схильні до демократії, а правляча маса більше до олігархії.

Плавню підходячи до самої опозиції, Аристотель на основі вище перелічених робіт розглядає окремо причини конфліктів в країні, які знаходять свій початок у розвитку опозиції. Першою причиною він називає саме різноплемінність населення, тому що в країні проживають люди з різним історичним походженням, мають різні погляди, цілі, традиції, а отже це в деяких випадках неграмотні дії чи цілеспрямовані провокації правителів, які можуть призвести до місцевих або повномасштабних конфліктів, потрібно тільки знайти в чому думки людей відрізняються і запустити певний механізм.

Наступна не менш важлива категорія, на мою думку яку я дослідила в роботі Аристотеля, це протиріччя серед правлячого класу. Потрібно враховувати, що основну роль в країні відіграє саме політична еліта, яка може спланувати та організувати будь-які події на території країни, якщо це буде в їх інтересах. Опозиція з'являється там, де присутній дух змагання серед впливових людей. Через це опозиція стає важливим інструментом керування владою серед різних політичних сил. Там де є опозиція, існує певний розвиток країни, тому що опозиція дає позитивні показання, якщо йдеться не про радикальну опозицію, вона дає змогу зрозуміти, чого саме хоче народ, які існують недоліки у правлінні еліти і в якому напрямку слід діяти далі[3].

Опозицію в політиці також розглядав Фома Аквінський через призму віри та релігії зазначав, що підкорятися владі можна лише у випадку, коли накази володарів не суперечать волі Божої. На його думку Бог є найвищий правитель і вся влада на землі від Бога[4].

Але допускав, що правителі можуть чинити зло, тому що вони як і прості люди, мають свободу волі та діяти наперекір Божим законам. Звідси деякі правителі зловживають цією владою та вторгаються у справи церкви. Такі люди на думку Фоми Аквінського перетворюються в тиранів. Тоді з'являється у владі опозиція, у вигляді збунтованого народу, тому що є ті, хто не враховується з думкою цього «правителя-тирана».

Однак не всі філософи підтримують сторону опозиції і схиляються до того, що вона не є позитивною фазою в політичних суперечках і в деяких випадках не вважається доречною. На думку Т. Гоббса, протест до влади не може мати місця, тому що таким чином протестант перекреслює існування та діяння діючої еліти і ставить під сумнів вибір підданих, так як вони обирали свого володаря, а будь-яке слово чи приказ правителя вважається ґрунтовним .

У своєму творі «Левіафан» Т. Гоббс також підтверджує, що політична влада здійснює важливий вплив на поведінку та трансформацію народу. Влада застосовує будь-які засоби впливу на народ, щоб досягти поставленої мети. Автор навіть схиляється до того, що тоталітаризм в країні вважатиметься більш ефективним ніж демократія[5].

На відміну від Т. Гоббса Дж. Локк був прихильником правосуддя між двома сторонами держави. У праці «Два трактати державного правління» він поділяв владу на три гілки: парламентську, виконавчу та федеральну[6]. На його думку люди мають право на життя, свободу та рівність, тому будь-який утиск, навіть зі сторони влади по відношенню до

народу може призвести до помсти, яка згодом призведе до війни. Тому Дж. Локк спирається на три гілки влади, щоб через закон та порядок уникнути безладу в країні. Він також робить акцент на тому, що в будь-який момент, якщо права людини порушуються, народ може запросто скинути владу.

Ще одним послідовником Дж. Локка, який також вважав, що монархічний устрій дуже доречний, є Шарль Монтеск'є. Автор затверджує, що якщо існує опозиція, то на законодавчому рівні потрібно визначити де протиставлення вважається образливим, а де влада повинна прислуховуватись до іншого погляду.

Взагалі опозицію розглядали багато авторів та філософів намагаючись показати все на прикладі біхевіристських показників певного відрізка часу з історичного минулого в якому вони проживали та спираючись на особисті доводи та культуру. Ми розглянули декілька з основних та відомих концепцій, політико-правових поглядів, які докладно заклали основу у розробці і подальшому розвитку концепції про політичну опозицію. Людство ніколи не зупиняється, воно з кожним кроком прогресує і з часом з'являються новітні ідеї та погляди. Ці концепції також дали поштовх розвинути не тільки за кордоном, але й ще на території України.

Дуже важливий вклад у розвитку українських опозиційних ідей внесли М. Грушевський та М. Драгоманов у своїх працях. Погляди цих вчених схилялися в одному напрямку. Схожість їх концепцій полягала в тому, що вони були прихильниками демократії, а в основі демократії лежить воля народу. Тобто більшість населення має великий вплив на політику держави, але думку меншості населення теж потрібно враховувати.

М. Драгоманов окремо зазначав, що потрібно ставити кордони більшості населення, тому що на його думку це може призвести до тиранії та приниження збоку більшості відносно меншості. Відмінність в думках у людей вважається природним аспектом, яке допомагає дійти правди.

Для обох авторів опозиція країни вважається чимось важливими і невід'ємним в політичній системі демократичного устрою, кожне слово має вагу і повинно бути почуто.

Виходячи з усіх концепцій перелічених у моєї праці, я можу зробити висновок, що чим гірші умови в країні, тим краще для представників опозиції. У світі завжди існували люди, які є залежними від тих, хто задає ритм. Звісно ж цій «ідеальній меншості» опозиція не завжди була актуальною та доречній, тому що це б'є по репутації будь якого лідера перед очами усього народу, що може призвести до того, що політичний діяч просто «подарує» свій голос опозиціонеру-дивергенту.

Але з іншого боку це є добрим показником наявності демократії в країні, тому що опозиція показує, що існують різні думки, країна багата на різноплановість та несе в собі повагу один до одного та згуртованість народу для подальшого розвитку. Таким чином для науковців політичної науки вважається характерним подальша активна розробка концепції політичної опозиції та актуальна тема з признанням опозиції в країні як одного з найважливіших елементів політичної системи, з погляду її приналежності до демократичних інститутів політичної системи суспільства.

1.2 Виникнення та історичний розвиток інституту політичної опозиції

Виникнення опозиції почалося ще з стародавнього світу, тому розгледівши теоретичні основи та концепції філософів початківців, ми

отримали певну картину образу та розвитку поняття опозиції. Кожна країна має свої історичний розвиток, свої національні традиції та свої певні внутрішньодержавні сутички. Тому розвиток та виникнення опозиції слід розглядати відносно певної країни, а саме країну на якій ми проживаємо — Україні.

Нажаль у період зародження Київської Русі не було такого ажіотажу з якими опозиційними сутичками між певними силами, тому що на той час існували царські ради та народні збори, для тих людей існувала тільки одна ціль — подальше об'єднання для розвитку та завоювання територій.

На території України дуже часто утворювались громадсько-політичні організації та рухи. Вони відстоювали права деяких прошарків населення, несли в собі певні політичні передумови, утворювали опозицію відносно до чинної влади.

Громадсько-політичні організації та рухи – це добровільні об'єднання громадян, які виникають згідно з видами діяльності, соціальної активності й самодіяльності для задоволення й захисту їхніх багатогранних інтересів і запитів, діють відповідно до завдань і цілей, закріплених у їхніх статутах[1].

Одним із головних компонентів політичного життя країни з державним устроєм завжди були громадсько-політичні організації, рухи, партії. Саме з них починається розвиток політичної опозиції в державі.

Громадські організації хоча й були в опозиції до влади, але вони не завжди ставили перед собою мету одержати панування в країні, вони не входять до органів державної влади та не мають ніяких повноважень щодо офіційного управління масами, але несуть деякий вплив на думки людей. Громадські організації та суспільні рухи в основному об'єднують людей різних ідеологічних, національних переконань, вони об'єднують в собі

людей з різними перевагами щодо партій задля досягнення певної політичної ідеї або цілі.

Також хочу помітити, що об'єднання людей у певні групи за інтересами вважаються природним явищем, тому що людина — соціальна істота здатна до ідентифікації себе до певної сторони, не тільки політичної, тому постійно утворюються різні клуби за інтересами.

На території України у 19 столітті був поширеним декабристський рух, а саме у 1821 по 1825 роки існувало «Південне товариство». Його очільником був Павло Пестель який розробив програмний документ до цієї організації — «Руська правда». Його активна діяльність відбувалась в основному на правобережній частині країни, а саме на територіях Житомирської, Полтавської, Вінницької, Черкаської та Київської областях.

Саме цікаве, що саме в цьому документі зазначаються особливості, які відтворюють новий виток у розвитку політичної опозиції. В вище зазначеному документі встановлюються програмні вимоги, у вигляді повалення самодержавства, яке на їх думку вважається неактуальним на той час і є чимось застарілим, тому що самодержавство не дає змогу розвиватися альтернативним думкам в країні. Також вони вимагають встановити республіку та скасувати кріпацтво, задля того, щоб нарешті виокремити класову нерівність та надати всім рівні права.

Також у період з 1823 по 1825 роки в Новгород-Волинську існувало «Товариство об'єднаних слов'ян», метою якого вважалося визволення від монархічного деспотизму народів слов'янського походження та позбавлення прав іноземних громадян наводити свої «порядки» на території України. Далі регламент у всьому повторюється з першим, але головною метою було досягнення плану через військове повстання за участю народу.

Далі у період перебування України у складі Речі Посполитої можна ярко спостерігати розділення людей за релігійною та національною ознакою, що в подальшому відіграє велику роль у постійній політичній сутичці не тільки різних політичних рухів та партій в опозиції влади, а й організацій проти інших організацій, навіть і серед простих людей.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1 Правовий статус політичної опозиції в Україні

24 серпня 1991 року відбувся референдум, де Україна була проголошена незалежною суверенною державою. Як подобає країні зі своєю багатонаціональною історією, вона взяла курс демократичного розвитку і 28 червня 1996 року була прийнята Конституція України, де закріплені всі права та обов'язки громадянина України та прописані всі повноваження всіх політичних діячів та різних владних структур. Найважливішим кроком в історії розвитку опозиції було саме прийняття щодо створення цього інституту опозиції. І саме в Конституції України закріпленні всі гарантії від країни відносно опозиційного інституту. [10]

16 червня 1992 року, Верховна Рада України приймає закон «Про об'єднання громадян». В цьому законі закріплюється правовий статус партій та політичних об'єднань. Політичні партії в країні є основним інститутом політичної системи громадянського суспільства. Їх наявність передбачає наявність демократії в державі. В статті 36 Конституції України зазначено: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.[11]

Тому наявність в країні можливості створювати партії вважається одним із головних аспектів свободи вибору та належності певних прав, які підтверджують наявність демократії.

Тому для подальшого розвитку демократії та багатопартійності в Україні було прийнято Закону України «Про політичні партії в Україні» у

2001 році, де було закріплено всі правові аспекти щодо партій, їх умов та обов'язок та ін. У статті 2 дуже чітко описується визначення поняття політичної партії: «Політична партія - це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах».[12]

Також цей закон має декілька вимог, які потрібно враховувати на порозі вступу чи зародження політичної партії. В партію можуть вступати лише громадяни України, який також за Конституцією має право на голос у період виборів. Громадянин України має право приймати участь лише в одній політичній партії.

Але існують також правові установки, які не дозволяють або забороняють утворювати або вчиняти будь-яку діяльність політичним партіям не тільки опозиційного спрямування. До них відносять порушення територіальної цілісності та суверенітету України, забороняється підривати безпеку держави або незаконно захоплювати владу. Також якщо опозиційні партії чи політичні угруповання демонструють або стоять у опозиції до діючої влади, треба розуміти, що вони несуть велику відповідальність за життя та особисті переваги людей, які їх підтримують. Тому на законодавчому рівні забороняється будь-яка пропаганда війни, насильства або розпалювання релігійної, расової чи етнічної ворожнечі, забороняється нанесення будь-якої шкоди народу, у тому числі посягатися на права, свободу, здоров'я людини. Також, ґрунтуючись на Закон України про політичні партії, особливу увагу приваблює заборона пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного, тобто нацистського тоталітарних режимів та забороняється будь-яка пов'язана з цим

символіка. Це як підтвердження того, що в країні діє демократія. Але чи насправді більшість шанує ці закони?

Таким чином ми визначили, що існує парламентська опозиція, яка об'єднує в собі утворенні депутатські фракції або представляється у вигляді окремих депутатів, які не підтримують політичних дій та певних ідеологій, вони критикують політичну опозицію в рамках закону та не використовують насилля чи не розв'язують національну ворожнечу. Основна задача опозиції — нести в собі альтернативні думки, ідеї та дії, або у вигляді сильної опори, намагатися замінити державний уряд «своїми» людьми для подальшого перехвату влади.

Або ж у гіршому випадку захопити владу силою, як це відбувається з кожною заміною влади, у період початку виборів Президента та уряду Парламенту. З одного боку обвинувачують партії у занадто націоналістичному настрою, з іншого через проросійську позицію. Серед народу відбуваються постійні політичні сутички, міжнаціональна ворожнеча, через що люди сперечаються на тему політичного спрямування, політичних поглядів, політичної приналежності, політичного спрямування.

Для деяких політичних лідерів дуже зручно користатися цією вигодою. Україна завжди мала різний напрямок, народу нав'язуються постійні стереотипні думки, його ставлять перед вибором і в основному це звучить «або так або так» та існуючим партіям залишається лише ділити між собою кількість виборців.

Якщо пригадати концепцію Дж. Сарторі щодо типів опозиції, то він виділяв односторонню та двосторонню опозицію. Якщо говорити про Україну, можна зазначити, що в країні діє система двосторонньої опозиції. До війни існувала опозиційна платформа та деякі радикально налаштовані

організації, що з одного боку, що з іншого в сторону чинного уряду та Президентів України йшла критика та альтернативні пропозиції стосовно їх діяльності. Ми це можемо спостерігати на сторінках певних партій, де описуються їх конкретні політичні напрямки та ідеології, по телебаченню, на щотижневих випусках ток-шоу, у журналах та газетах, соціальних мережах та передвиборних агітаціях.

Нажаль як було мною зазначено вище в Україні не закріплен законодавством статус конкретно опозиції, але є певні правові засади щодо політичної партії та коаліції, що вважається теж актуальною темою. Якщо не чіпляти постійну тему війни та російського нападу на територію України, а звернути свою увагу на довоєнні часи, існувала чисельна кількість політичних партій та організацій, які відносили себе до опозиційної тематики. Щоб об'єднати свої сили перед виборами, деякі партії об'єднались у коаліцію.

Один з найяскравіших прикладів — опозиційний блок. Він був утворений для участі у виборчих програмах 2014 та 2019 роках. До складу партії ввійшли партії «Нова політика», «Громадянин», «Україна — вперед!», «Трудова Україна», «Партія миру та розвитку», «Наші», «Довіряй ділам», «Відродження» та інші. [13][14]

У статті 61 щодо порядок утворення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» докладно розглянуто поняття коаліції. «Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді (далі - коаліція) - це сформоване за результатами виборів і на основі узгоджених політичних позицій та на засадах, встановлених Конституцією України (254к/96-ВР) і цим Регламентом, об'єднання депутатських фракцій, народних депутатів, о якого входить більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради»[15]

Тобто до складу коаліції можуть входити депутати конституційного складу Верховної Ради, але ніяк не позафракційні народні депутати. Також останні не можуть представляти опозицію.

У статті 83 Конституції України «про внесення змін в Конституцію України», де після змін було внесено поняття «коаліція депутатських фракцій», відповідно до змін хотілось би окремо виділити те, що коаліція формується у період одного місяця від дня відкриття засідання Верховної Ради України.

Також існують принципи формування коаліції, її організації та зупинення діяльності фракцій в Верховній Раді України прийнято встановлювати Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій також формується по результатам виборів та через погодження політичних позицій. Як було зазначено вище, в состав можуть входити народні депутати України від конституційного складу Верховної Ради України.

Були спроби внести певні правові постанови щодо політичної опозиції, але нажалі 8 жовтня 2010 року внесли чергові зміни в Закон України про регламент Верховної Ради України. Було видалено всі положення та норми, які торкалися «парламентської опозиції». Також було вилучено статтю 13 про «Парламентську опозицію, відмінено норми статті 81 Закону України «Про надання суб'єкту парламентської опозиції першочергового права вибору посад керівників низки парламентських комітетів», виокремленні статус самої опозиції, її порядок діяльності та будь-які правові позиції. Було виокремлено статтю 25, де описувалося письменні пропозиції опозиції в парламенті під час порядку денного тижня.[16]

Нажаль через це парламентська опозиція залишалася без гарантій від влади та персональних прав, закріплених у правовому аспекті. Тому опозиція в країні практично повністю є залежною від поглядів парламентської більшості.

Так ми бачимо на практиці, що опозицію в країні поступово зміщувалася, доки не почалася війна. Опозиційний блок проіснував не так довго. Лише до 2019 року, де-факто партію розпустили, а згодом з початком війни на території України 19 березня 2022 року заборонили будь-яку діяльність всіх опозиційних партій[17].

Повертаючись до правової установки та законодавчого врегулювання прав політичної опозиції, було зроблено багато спроб відстояти наявність правових установ у законі та конституції. Більшість представників вносили на розгляд до Верховної Ради України проект про зміну Закону «про регламент Верховної Ради України. Таку чергову спробу було впроваджено А. Яценюком 23 грудня 2010 року. Цей запит був розглянутий 16 березня 2011 року. Але й в черговий раз не був підтриманий депутатами, тому його зняли з розгляду.

Цей закон можна було б розгледіти і на подальшому пленарному засіданні, але маючи на увазі початок та наслідки війни, відношення парламенту до опозиції в політичній діяльності країни значно змінилися в гіршу сторону. Тому це питання відхиляється ще на дуже довгий строк або не розглядається взагалі.

2.2 Види та функції політичної опозиції.

У політичній науці існує багато концепцій різних авторів щодо опозиції, які описують різні сторони та погляди на цей термін, ми також дізналися про історичний розвиток політичної опозиції, залишилось

розібрати які бувають типи та основні види в політичній науці, а також які функції в країні виконує опозиційна платформа.

Політична опозиція існує в першу чергу для того, щоб контролювати дії чинної влади. Тому основною функціями політичної опозиції є конструктивна критика та аналіз дій, ідей та самої політики влади, тої самої системи в якій вона функціонує, а також розробка та просовувати альтернативні ідеї та програми щодо подальшого політичного курсу розвитку країни. Альтернативна думка може чіпляти різну тематику починаючи з конкретних дій діючої влади у економічних, соціальних та культурних сферах, закінчуючи міжнародними відносинами, які впливатимуть на дипломатичні стосунки с сусідами та іншими країнами тощо.

Визначивши ціль опозиції у вигляді впливу на уряд використовуючи певні ресурси задля того, щоб змусити владу внести зміни або просто вплинути на політичні дії. Тому я розглянула більш детально праці Р. Даля який успішно та детально розібрав діяльність опозицій в різних країнах світу.

Р. Даль у своїх працях характеризує опозицію за такими параметрами:

- 1) організаційна єдність чи концентрація опонентів;
- 2) рівень конкурентоспроможності;
- 3) проблема, через яку відбувається протистояння;
- 4) місце, де відбувається опозиція з владою;
- 5) чітка, конкретна ідентифікація проблеми щодо опозиції;
- 6) стратегія опозиції;

7) сама ціль протистояння[18]

Розібравши ці пункти, можна спокійно організовувати будь-яку опозиційну діяльність. При цьому Р. Даль зауважує, що у демократичних країнах немає такого, щоб існувала одна єдина опозиційна організація, тобто вони існують незалежно одна від одної. Якщо йдеться мова про політичні партії, то все залежить від типу партійної системи в країні. Коли в країні діє двопартійна система, наприклад як в Великобританії та США, де окрема партія, яка не є владою, вона має вищий рівень організації і головне – являється автоматично тою самою опозицією. На відміну від інших країн, де існує багатопартійність, сама опозиція не вважається конкретною, тому що в кожній партії є свої передумови, а їх багато. Тут має місце народна приказка: «скільки людей, стільки й думок».

Також Р. Даль виділяє один критерій організованості опозиції — рівень єдності всередині партії, опираючись на голосування учасників партії. Доречи, в Україні існує багатопартійність та існує пристойна кількість опозиційних партій, але було прийнято рішення об'єднати сили в один єдиний блок під назвою «Опозиційний блок», що значною мірою спростило організаційну діяльність опозиційних сил в країні. На мою думку, це є чудовим прикладом організованості політичної опозиції за критеріями Р. Даля.

Однак повертаючись до внутрішньої єдності партій, автор виділяє їх типи:

1) Двухпартійна система з високим рівнем внутрішньою єдністю

Ця система є актуальною в Великобританії, вона зародилася ще в 18 столітті, коли боролись за владу такі угруповання як торі та віки, одні були прихильниками абсолютизму, інші навпаки не бажали відновлення королівського абсолютизму, в їх інтересах було впровадження крупної

торгової та фінансової буржуазії. Згодом усередині 19 ст. на зміну прийшли консерваторська та ліберальна партії, які існують і понині.

2) Двухпартійна система з відносно низьким рівнем внутрішньої єдності

В США двухпартійна система з'явилася у 18 столітті після війни за незалежність. Спочатку утворилися партії федералістів та республіканців, а вже згодом партії перетворились у Республіканську та Демократичну партії, які досі займають посадове місце і мають вагомий вплив на політику.

3) Многопартійна система з високим рівнем внутрішньої єдності опозиційних партій

Автор вказує, що така партійна система діє у Швеції, Норвегії та Нідерландах. В цих країнах існує многопартійна система, а отже і велика кількість партій, тому шансів отримати владу поодинці дуже складно. Для цього партії вимушені об'єднуватись та створювати коаліцію.

4) Многопартійна система з низьким рівнем внутрішньої єдності

Цю систему на прикладі можна розглядати у двох країнах — Італія та Франція. При такій системі крупні партії вимушені формувати коаліційні спілки з менш крупними партіями. В Італії декілька років після отримання перемоги на виборах при владі знаходилась Партія лівих, але у 2008 році програла вибори і поступилася місцем Демократичній партії, яка раніше і понині вважалася сильною опозиційною силою.

Звідси можна зробити висновок, що в будь-якій країні, де існує двопартійна або багатопартійна система з коаліційним урядом буде існувати опозиційні сили, які будуть нести вагомий вплив на політику

влади і вести за собою могутню кількість електорату. Той, хто відкусив найбільший шматок пирога, той залишився ситим, але чи надовго.

Тому найбільша ефективність та стабільний політичний курс відносно опозиції вважається само перший тип двухпартійної системи з високим рівнем внутрішньої єдності, а всі інші, на мою думку, лише більш-менш схожі на перший варіант.

Ми з'ясували, що опозиції можуть себе ідентифікувати за певними параметрами, також з'ясували який самий найліпший тип для прояви політичної опозиції. Наступне на що Р. Даль звертає увагу це умови, які впливають на формування перелічених типів опозиції:

1) Електоральна система — її застосовують для визначення та встановлення оптимальної кількості партій в країні, вона займається проблемами політичних конфліктів та здійснює важливий вплив щодо партійного апарату тощо. Електоральна система дуже широке поняття, але якщо виділити основні завдання цієї системи, можна затвердити, що в електоральну систему входять правила, методи, процеси, соціологічні розрахунки та певні правові норми в системі організації та проведенні виборів.

2) Набір претензій до влади;

3) Звичайні культурні переваги;

4) Особливі специфічні субкультури;

5) Соціальні та економічні розбіжності, які превалюють у суспільстві.

Слід звернути увагу на те, що всі перелічені типи можуть функціонувати тільки в демократичному суспільстві. Якщо будь-яка партія чи організація в авторитарному чи тоталітарному режимах кине виклик

діючої владі, то зі сторони останньої це буде розглядатися як державна зрада, і опозиціонер буде каратися законом або навіть поплатиться життям.

І у висновку до перелічених вище умов та типологій, Р. Даль виділяє типологію саме опозиції:

- 1 тип — неструктурована опозиція;
- 2 тип — обмежено структурована опозиція;
- 3 тип — чітко структурована опозиція.

До першого типу автор відносить опозицію яка відверто претендує до влади, але тільки орієнтована на завоювання.

Другий тип зовсім не орієнтований на владу, більше схиляється до реформ в підтримку збереження капіталізму та буржуазного строю.

Третій тип це опозиція яка чітко спроможна конкурувати та мати суспільні справи з іншими партіями[19]

Ще одну дуже цікаву теорію запропонував Д. Сарторі щодо типів опозиції. Він виділяв такі типи опозицій:

- 1) одностороння опозиція
- 2) двостороння опозиція

Одностороння на думку італійського вченого існує в партійній системі, де в опозиції до правлячої еліти стоїть лише одна політична сила або лівих поглядів, або правих. У двосторонньої ж — як ліва, так і права сторони[20].

Розглянувши теоретичні положення вчених щодо політичної опозиції на прикладі багатьох країн, можна виділити декілька основних функцій опозиції:

1) аналіз та критика дій та політики діючої влади, організована критика політичних інститутів та контроль за діями чинної влади;

2) розробка та висування альтернативних програм та проектів розвитку політики в країні, можливість висунути інший політичний курс в різних сферах економічного, культурного, соціально чи міждержавного характеру;

3) контроль за ротацією політичної еліти, тим самим підвищуючи її ефективність та легітимність серед народу, підготовка та висування нових політичних діячів та інших політичних лідерів, запуск процесу самовідновлення еліти;

4) з'ясування та формування інтересів соціальних груп та суспільства, захист суспільства, які піддаються утиску у різних сферах, вміння донести думку чи альтернативні дії, які намагаються донести певні соціальні групи.

Взагалі у демократичному суспільстві перелічені функції вважаються завжди актуальними, тому що політичні діячі що діючої влади, що опозиційних сил завжди будуть зацікавлені у підтримці соціальної стабільності та триматися за свій електорат, а отже і прислуховуватись до думок народу.

ВИСНОВКИ

Результати вивчення показали, що опозиція в своєму основному аспекті формує та виражає інтереси та погляди певного прошарку населення, соціальної групи або об'єднань. Опозиція пропонує альтернативний розвиток подій в державі на соціальному, економічному, культурному, політичному, міжнародному та інших рівнів. Опозиція допомагає врегулювати будь-який конфлікт, навіть якщо він стосується невдоволення правлячою владою, вона пропонує демократичні та цивілізаційні рішення вирішення проблеми. Нажаль в даний момент опозиція залишається безперспективною та не визнається правлячою елітою через воєнні дії сусідньої країни. Навіть в період свого розвитку українська влада не дуже підтримувала не скільки дії або ідею будь-якої опозиції в країні, скільки не давала права встановити певні правові установи, які були б закріплені законом. На основі вище перелічених робіт та зазначених історичних «переробок» в Законі України, слід реалізувати законодавче закріплення статусу парламентської опозиції в Законі України «Про політичну опозицію.

В роботі також було досліджено історичний розвиток опозиції в країні та спроби її легітимації серед народу та політичної влади.

Також досконально вивчивши завдання роботи, можна дійти таких висновків:

-було з'ясовано, що політична опозиція — це протидія, опір кому-, чому-небудь; протиставлення своїх поглядів, дій або своєї політики іншим поглядам, діям або політиці, розробкою концепцій опозиції займалися такі вчені, як Аристотель, Ф. Аквінський, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, М. Вебер, М. Грушевський та М. Драгоманов;

-у роботі було з'ясовано виникнення та розвиток політичної опозиції в Україні на прикладі політико-громадських організацій та рухів;

-виділено основні підходи щодо класифікації та функціональну складову інституту політичної опозиції, на основі праць Р. Даля та Д. Сарторі;

-досліджено статус та повноваження політичної опозиції посилавшись на законодавчо-правову базу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Академічний тлумачний словник: <http://sum.in.ua/s/opozycja>
- [2] Аристотель. Политика // Сочинения в 4-х томах. М., Мысль, 1983.
Т.1. Перевод С. А. Жебелева (с. 1, 122)
- [3] Аристотель. Политика // Сочинения в 4-х томах. М., Мысль, 1983.
Т.4. Перевод С. А. Жебелева
- [4] Баумейстер А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. — К. : Дух і Літера, 2012. — 408 с.
- [5] Гоббс Т. Левиафан / [пер. с англ. А. Гутермана]. М. : Рипол Классик, 2016. 606 с.
- [6] Локк Дж. Сочинения: В 3 т./Пер. с англ. и лат. Т. 3/Ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. М.: Мысль, 1988. 668 с.
- [7] Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа. Киев, 1990. — 400 С.
- [8] Андрущенко В. Політологія: наука про політику: Підручник для вищої школи / Василь Григорович Кремень (ред.), Микола Іванович Горлач (ред.). — 3. вид., виправ. та доп. — К.; Х. : Єдінорог, 2001. — 640 с.
- [9] “Українські декабристи чи декабристи на Україні?": Рух декабристів очима істориків 1920-х років / Упор., вступ. ст. та примітки Григорія Казьмирчука, Юрія Латиша. К., 2011. 195 с. [Архівовано 28 вересня 2021 у Wayback Machine.]
- [10] АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ..
Процитовано 29 липня 2019.
- [11] Конституція України - Розділ II «Про права, свободи та обов'язки людини і громадянина»

[12] Закон України «про політичні партії України»
<https://zakon.rada.gov.ua>

[13] Официальный сайт Верховной рады (укр.). Верховна Рада України (29 августа 2019). Дата обращения: 15 сентября 2019. Архивировано 19 октября 2017 года.

[14] Шість політичних партій увійшли до складу партії «Опозиційний блок». Інтерфакс-Україна. 15.09.2014
<https://ua.interfax.com.ua/>

[15] "Оппоблок" об'єднався ще з 4 партіями. Українська правда. Дата звернення: 20 лютого 2021 року. <https://www.pravda.com.ua/rus/>

[16] Закон України Про внесення зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» <https://www.rada.gov.ua/>

[17] Докладніше про спроби законодавчого вноормування статусу, прав і гарантій опозиції в період 1998-2001pp. див.: Влада і опозиція в Україні. Аналітична доповідь Центру Разумкова. // Національна безпека і оборона, 2002, №7, с.32-41.

[18] "ОПЗЖ", "Партия Шария" и не только: СНБО решил остановить деятельность ряда партий. www.unian.net (рос.). Процитовано 9 квітня 2022. <https://www.unian.net/>

[19] Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо забезпечення та захисту демократичних принципів діяльності парламентської меншості) (реєстр. №7507 від 23 грудня 2011р.)
[//w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=39337](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=39337)

[20] Даль Р. Політичні опозиції у західних демократіях. - Харків: Каравела, 2002.-С. 132- 216 с.

[21] Sartori G. Parties and Party Systems. – N.Y., 1978. Vol.1. – P.118.

[22] Даль Р. О демократии. - М: Аспект Пресс, 2004.

[23] Постанова Верховної Ради України N 1660-XII: Про проведення всеукраїнського референдуму в питанні про проголошення незалежності України. 1991-10-11

[24] Афонін Є., Радченко О. Двопартійна система як політичний ризик для України. // Український центр політичного менеджменту [//www.politik.org.ua](http://www.politik.org.ua); Чи зможе БЮТ створити двопартійну систему? Експертне опитування Центру дослідження політичних цінностей. // Майдан, 4 вересня 2009р. [//maidanua.org](http://maidanua.org)

[25] Законопроект “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо запрошення на пленарне засідання та прав парламентської опозиції) (реєстр. №6193-1 від 26 квітня 2010р.) [//w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=37326](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=37326)

[26] Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо забезпечення та захисту демократичних принципів діяльності парламентської меншості) (реєстр. №7507 від 23 грудня 2011р.) [//w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=39337](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=39337)

[27] Афонін Є., Радченко О. Двопартійна система як політичний ризик для України. // Український центр політичного менеджменту [//www.politik.org.ua](http://www.politik.org.ua); Чи зможе БЮТ створити двопартійну систему? Експертне опитування Центру дослідження політичних цінностей. // Майдан, 4 вересня 2009р. [//maidanua.org](http://maidanua.org)

[28] Політичні партії України За ред..проф.. В.М. Якушика. - К. - 2007. -393с.

[29] Сніжко А. Економіка України і вибори політична думка. - 2009. - №25.-23-27.

[30] Могунова М. Скандинавські держави: центральні органи влади. М., 2005. –200с.